

Ajtay-Horváth Viola

Nemzeti kegyelet: Gróf Batthyány Lajos újratemetése**Bevezetés**

Minden nemzet a kollektív emlékezetben él tovább, s ez az emlékezet nemcsak a pirosbetűs nemzeti ünnepnapokból, a közös történelemből, az anyanyelvből építkezik, hanem minden közösen átélt eseményből. 1849 és 1914 között a nemzeti kegyelet, mint közösen átélt élmény szervesen elősegítette a nemzettudat erősödését. Hazánkban a 19. sz. második felében a barokk temetés a virágkorát élte (Chastel, 95–114), azaz a kegyeleti ünnepeket hatalmas pompa kísérte. A főváros a nemzet notabilitásainak a Habsburg-uralkodókat megillető temetési szertartásokat rendezett. Ebben az időszakban a „nagy emberek” búcsúztatása a politika műfajához tartozott, s történelmi mérőföldkönek számított. Ha végigtekintünk a temetések listáján, megállapíthatjuk, hogy az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hőseitől, a reformkor, illetve a dualizmus kiemelkedő politikusaitól, művészeitől vett búcsút az ország. Kiemelkedő fontosságúak többek között Vörösmarty Mihály (1855), Széchenyi István (1860), Teleki László (1861), Battyány Lajos (újratemetése 1870-ben, első temetése ugyanis 1849-ben, titokban történt), Deák Ferenc (1876), Andrássy Gyula (1890), Klapka György (1892), Kossuth Lajos (1894), Arany János (1882), Munkácsy Mihály (1900), Jókai Mór (1904), Mikszáth Kálmán (1910) és Lechner Ödön (1914) temetési szertartásai (vö. Güntner, 180–181.).

Dolgozatomban a reformkor és az 1848-as forradalom emblematikus személyiségének, Batthyány Lajos újratemetését kísérel meg bemutatni, s azt, hogy e gyászszertartás miképpen tükrözi a korszak tágabb politikai kontextusát. Úgy vélem, hogy a temetés teatralitása, külsőségei és sajátos szertartásrendje azt is reprezentálja, hogy az egykoron liberális ellenzék táborát erősítő Batthyánynak miként változott meg a hatalommal való viszonya. A szertartás aktusa képes megrajzolni Batthyány hatalommal való viszonyát, a gyászbeszéd pedig tükrözi azokat az értékeket, amelyeket napjainkban neki tulajdonítanak, hiszen ez a retorikai esemény az elhallgatás és a kiemelés eszközeivel alapját képezi az utókor értelmezési stratégiájának. Arra is rá kívánok mutatni, hogy milyen módon befolyásolta a temetésen elhangzott beszéd és a korabeli sajtó Batthyány későbbi értékelését, utóéletét a magyar történelemben, s mennyiben változott történelmi szerepének megítélése.

A temetések szerepe a 19. század második felében

A temetés az emberi életút lezárását jelenti, mintegy összegzést, számvetést egy élet munkájával, amit azonban már az utókor készít el. A temetés, kiváltképp a közéleti személyiségek temetése az 1800-as évek második felében is a politika műfajához tartozott (Lakner, 25.). Egyes politikai csoportoknak, pártoknak nagyszerű alkalmat nyújtott ahhoz, hogy saját ideológiájukat igazolni tudják úgy, hogy az elhunyt életét, cselekedeteit, gondolatait olyan szemszögből világítsák meg, hogy az általuk kialakított világképbe jól beilleszkedjen. Ebben az időszakban a tömegkommunikáció lehetőségei jóval szerényebbek voltak, így a sajtó főként tudósító szerepet töltött be. A temetések közvélemény formáló szerepe sokkal nagyobb volt, mint napjainkban. A kegyeleti szertartás nagy közérdeklődést kiváltó társadalmi esemény és látványosság volt, melyet nagyszámú kíváncsiskodó tömeg kísért. Ki

kell emelnünk, hogy a temetéseken résztvevő emberek nagy része a dualizmus idején nem rendelkezett választójoggal, és a parlamentet alkotó pártoknál radikálisabb irányvonalat képviseltek. Éppen ezért a mindig heves indulatokat, érzelmeket kiváltó temetésekkor a szónokokra még nagyobb felelősség hárult, hiszen vigyázniuk kellett arra, hogy beszédek tartalma és stílusa az ünneplő közösséget nehogy indulatos tömeggé alakítsa. Különleges alkalmak voltak e szertartások, hiszen a politikusok népszónokként találkoztak a tömeggel, s minden körülmény adott volt, ami fontos az emberek befolyásolásához: felfokozott érzelmi állapot, tömeg, fényes ceremónia, pompa, kiváló szónoki beszédek. A halál esztétikája, a temetési menetek külsőségei, a gyászbeszédek sehol nem töltötték be olyan kiemelkedő szerepet, mint Budapesten és Bécsben. Európa nálunknál fejlettebb országaiban a 19. század közepére már rég elfelejtették a díszes, barokkos temetéseket, nálunk épp akkor kezdődött el a divatja (Lakner, 16.). Ez összefüggést mutat a társadalmi változásokkal: a kiegyezés után gyorsult fel a polgárosodás, azonban a régi berendezkedés tradíciói, így például a fényűző temetés még sokáig megmaradt. E jelenséggel párhuzamosan emlékeztetünk a dszentrit, mint társadalmi réteget, amely a dualizmus idején sem tűnt el, így nem is volt várható, hogy a régi rend szokásai azonnal kivesszenek. Ezt a jelenséget hazánkban más téren is megfigyelhetjük. Mindez annak a szervesen fejlődésnek a következménye, amely hazánkban 1867-től az első világháborúig lejátszódott: Magyarország ugyanis a kiegyezés megkötése után bekapcsolódott az ipari forradalom második hullámába, azonban a hatalmas gazdasági fejlődést kísérő polgárosodással járó „modern” szokásokhoz a társadalom az ugrásszerű fejlődés miatt nem tudott minden tekintetben alkalmazkodni. Európában egyre keletebbre haladva pedig megfigyelhetjük, hogy – az egyre inkább torlódott társadalmak mellett – a funerális pompa is egyre nagyobb (Lakner, 31.).

Temetések 1849 és 1867 között

A kiegyezést megelőzően a nemzeti notabilitások temetése és a gyászszertartások hangulata élesen elkülönül az 1867-et követő kegyelettől. A különböző politikai háttér a nemzeti gyásznappal is alapjaiban határozta meg, és a történelemből már ismert jellemzőket mondhatjuk el a nemzeti gyászról is: komoly hangvételű, vészjósoló és hazafias szimbólumokkal telített. Az abszolutizmus éveiben a nemzetnek gyakorlatilag nem volt államilag elismert nemzeti ünnepe. A Bach-korszakban az augusztus 20-i Szent István napot emlékeztetjük áttételesen nemzeti ünnepként, amelyben a független, Szent István-i Magyarországot ünnepelték Bécs ellenében (Gyarmati, 23.). Nem volt gyülekezési szabadság, éppen ezért a temetés adta alkalmat használták ki a magyarok arra, hogy nagy számban összegyűljenek és közösen gyászoljanak. Legtöbbször a halottat személyesen nem ismerték, azonban megjelenésükkel kifejezték azt, hogy azonosulnak a halott által képviselt eszmével. Nemcsak az elhunytat gyászolta a nemzet, hanem nagy halottjaiban önmagát is. A Bach-korszakban tehát Szent István ünnepén kívül a szabadságharc eszméjére emlékeztető nemzeti notabilitások temetési adtak egyedüli lehetőséget a nemzeti érzelmek átéléséhez, s egyben alkalmat biztosítottak arra, hogy a nemzet kifejezze azt, hogy nem enged 1848 eszméiből.

A kiegyezés előtti államférfiak és művészek temetéseinek közös jellemvonása az, hogy az állam egyiket sem finanszírozta, és semmilyen hivatalos nemzeti gyászt nem engedélyezett. Az elhunytak természetesen szinte egytől egyig a forradalomhoz és a szabadságharcához köthetők, vagy az azt megelőző reformkor markáns személyiségei

voltak. A temetések sora az erdélyi reformpolitikus báró Wesselényi Miklós 1850-es halálával kezdődik, akinek hamvait háromnegyed éven keresztül „zárta” a hatóság, mert a politikai légkört nem találta megfelelőnek arra, hogy eltemessék. Így Wesselényi hamvai csak 1851 elején kerülhettek a szent anyaföldre: a zsigódi családi sírboltba (Gyarmati, 19.).

Vörösmarty Mihály 1855. november 21-i temetése hasonló légkörben zajlott, hiszen a magyarok nem találhattak más alkalmat arra, hogy kifejezzék nemtetszésüket és ellenállásukat a fennálló politikai rendszer ellen. Vörösmarty koporsóját húszezernél is több ember követte, akik úgy gondolták, hogy ezen alkalommal kifejezhetik „hazafiúi érzelmeiket”, s hogy „megfogyva bár, de törve nem / él nemzet e hazán”. A nemzet halottjának az 1849-ben megnyílt Kerepesi temető adott helyet. A nemzeti kegyeleten kívül mód nyílt arra, hogy a tehetősebb emberek anyagilag is kifejezzék részvétüket, ugyanis Deák (a Vörösmarty-árvák gyámja) pénzgyűjtést szorgalmazott a Vörösmarty-árvák részére, amely hatására szép számmal akadtak jóérezésű adakozók.

A sort Széchenyi István temetésével folytathatjuk: Széchenyi 1860. április 30-án bekövetkezett halála szintén óriási megdöbbenést keltett, temetése hatalmas demonstrációba torkollott. Meg kell jegyeznünk, hogy a mindig is Habsburg-hű Széchenyi búcsúztatásán összegyűlt emberek ugyanazt az üzenetet kívánták közvetíteni Bécs felé, mint a nála sokkal inkább radikális és az ország teljes függetlenségéért harcoló, majd a Határozati Párt népszerű vezetője, Teleki László 1861-es temetésével. Széchenyi felfogása alapján '48 volt az elérhető maximum, a nemzeti kegyelet azonban teljes mértékben a '49-es eszméket elevenítette fel temetése során, holott a „legnagyobb magyar” ettől az irányvonalától messze távol állt. Mindkét temetésnek – a Telekiének és Széchenyiének is – igen komor és pompát nélkülöző hangulata volt. A korabeli sajtó tudósításait megfigyelve arra a következtetésre juthatunk, hogy a kiegyezést megelőző temetésekről terjedelmileg sokkal kevesebbet írtak, ami a szigorú cenzúrának köszönhető. A *Vasárnapi Újság* 1860-ban megjelent (május 6.) 19. számában gyászkeretben a következőképp emlékezik meg Széchenyiről: „Mi Széchenyi nevének legnagyobb emléke? Pest! Ki köszönhet legtöbbet Széchenyi éltnék? Pest! Kinek van legtöbb oka gyászolni Széchenyi halálát? Pestnek.” Az ország fővárosa pedig valóban bebizonyította a nemzeti gyászünnepek megszervezésével, hogy tudja, kit ünnepel.

Temetések 1867 után

A kiegyezés megkötése után teljes egészében megváltoztak a „halál színházának díszletei”. A kiegyezést követő amnesztia, a politikai szabadságjogok, a szuverenitás csorbasága ellenére is kedvezett a „temetőművészetnek”. A nagy emberek temetését a főváros vállalta magára, amelynek ekkor már volt nemzeti sírkertje is. (Széchenyi István már 1843-ban *Üdvlelde* című könyvében javaslatot tett egy magyar panteon létrehozására, erről azonban az első rendelet csak 1885-ben született meg.) Ez azért kiemelkedő jelentőségű, mert amíg nem alakul ki a nemzeti notabilitások kultusza, addig nincs nemzeti egység még a temetőkben sem. A nemzeti panteon létrehozása egyben a modern nemzetté válás folyamatát jelzi, hiszen 1848 előtt elképzelhetetlen lett volna egy olyan sírkert, ahová vallástól, rangtól és születési kiváltságoktól függetlenül temetkezhetek az emberek. Az identitást már nem az előbbi jellemzők szabták meg elsősorban, hanem sokkal inkább az, hogy az egy nemzetbe tartozók a nagy embereik által képviselt eszmékkel definiálták magukat.

Ilyen módon a nemzeti panteon éppen annyira szerves része a nemzetté válásnak, mint a Nemzeti Múzeum – vagy színház: valamennyi az önbecsülés és önmeghatározás templomai (Lakner, 83). Ebben a szabadabb légkörben alakulhatott ki a barokk temetés ceremóniája: a több kilométer hosszú gyászmenetek, amelyek a város legforgalmasabb utcáin haladtak végig, s melyeket a díszmagyar atillás, tollbokrétás, katonai egyenruhás felvonulók alkottak. A szakmai és kereskedelmi szervezetek céhes időket idéző ünneplőben jelentek meg, az egyetemi polgárok egyetemi talárban, a környező falvak emberei tarka népviseletben, tehát a kegyeleti ceremónia alkalmat adott arra, hogy a főváros egész keresztmetszetében megmutassa magát. A kor legnagyobb temetkezési vállalata, az *Entreprise des Pompes Funèbres* (Lakner, 66.), jelmezes gyászhuszárjáiért, lámpásaiért, nyolc telivéres halottszállító hintójáért borsos árat kellett fizetni.

A főváros lelkesen hódolt nagyságai előtt, a nagy egyéniségeket tisztelte, s még hitt abban, hogy ezek a kiemelkedő személyiségek alakítják a történelmet. A legnagyobb közéleti ünnep, a temetés, az egész várost megmozgató „népünnepellyé” vált, mintha csak a nemzet törleszteni akarná eddigi „lemaradását” e tekintetben.

A helyreállt alkotmányosság diadala: Gróf Batthyány Lajos újratemetése

Az újratemetés a kulturális kegyelet egy speciális kategóriájába tartozik, ez az esemény ugyanis a temetésnél többrétegűbb jelentéstartalommal bír. Újratemetésre mindig akkor van szükség, amikor a társadalom úgy ítéli meg, hogy az elhunyt első temetése nem volt méltó, megfelelő a halott személyéhez vagy eszméjéhez. Különböző okok szolgálhatnak arra, hogy a nemzet notabilitását újratemesse. Ezek közül az egyik az, amikor az elhunytat hazájától távol, idegen földön helyezték örök nyugalomra, mert az adott kor politikai környezete nem tette lehetővé az anyaföldbe történő temetést. A másik ok az, hogy a halottat méltatlan körülmények között, jelentelen sírba temették (vö. Tverdota). Mivel a temetkezésnek szimbolikus jelentése van mindenütt a világon, kiváltképp a keresztény Európában, ezért a közösség igényt tart arra, hogy az első temetés hiányosságait kijavítsa, a tisztelt halottat az őt megillető szertartással és az őt megillető helyen adja át az anyaföldnek. Az újratemetés természetesen sosem történhet meg anélkül, hogy a hatalmon lévők ezt ne támogatsák vagy ne tűrnék el. Az újratemetés körülményes szertartásában szerepet játszik az a megfontolás is, amely a halott érdemeit kívánja átértékelni, minden esetben rehabilitálni. Ezért az újratemetések üzenete igen egyoldalú, de éppen ebben rejlik célja, hiszen a történelemből ismert bonyolult érvrendszereket az egyszerű emberek nem értenék meg. A leegyszerűsített kép üzenete azonban mindenkihez eljut, s a temetésen keresztül közkinccsé válik az a tudás, amit eddig csak egy vékony réteg ismert. A temetés következtében szinte közvetlenül beoltódik a kevesek által képviselt értékítélet a kollektív emlékezetbe. Amíg a temetéskor a nemzet nagyja a politikus, a hadvezér, a művész, addig az újratemetést követően már mártírokról, hősookról, zsenikről, tehát minden esetben kultikus figurákról beszélünk. A magyar történelemben mindig is mérföldkőnek számítottak az újratemetések, egy új kor határát, a megváltozott közjogi viszonyokat jelölik. Például Rajk László 1956. október 6-i újratemetése a Rákosi-rendszer végét, míg Nagy Imre 1989. június 16-i újratemetése a Kádár-rendszer megdöntését jelezték. (További kiemelkedő magyar újratemetések: lásd *Rubicon*, 2007. XVIII. évf. 179. szám.) Ezek közül időrendben az első az első felelős miniszterelnökünk újratemetése volt 1870. június 9-én.

Mint ismeretes, 1849-ben Batthyány elítélésének legfőbb oka a vádirat szerint az

volt, hogy Batthyány a *Pragmatica Sanctio* megsértésével Magyarország Ausztriától való elszakadásának „fő eszköze volt” (Urbán, 109–129.). 1849. október 6-i kivégzése után jeltelen sírba akarták eltemetni a Józsefvárosi temetőben (Katona, 540.), azonban özvegyének, Zichy Antóniának a közbejárásával a megboldogult miniszterelnököt Hausmann Ferencnek és Szántóffy Antalnak köszönhetően sikerült megmenekítenie a jeltelen sírtól. Dank Agáp pesti ferences házfőnök segítségével a földi maradványokat még ugyanazon éjjelen a budapesti Belvárosi Ferences Templom kriptájában helyezték el ideiglenes nyugalomra. A ferences rend nem véletlenül vállalta a titkos temetést, hiszen a rendházat a Batthyány család alapította és segítette fenntartását. Ez igen merész vállalkozásnak bizonyult, ezt támasztja alá az a tény is, hogy a kriptát csak egy befelé fordított márványtáblával jelölték, amin csak Batthyány nevének monogramja szerepelt a következő felirattal: „1849-ben október 6-án az Úrban elhunyt G. B. L. Áldás és béke hamvaira.” (Vö. Székely)

A kiegyezés megkötésével azonban egyre aktuálisabbá vált a Batthyány-kérdés rendezése, s ezt nemcsak mi, magyarok gondoltuk így. Az első felelős miniszterelnök ugyanis szálla volt Bécs szemében, mert elmondható az, hogy a véres megtorlás hosszú távon sokat ártott Ausztria európai megítélésének. Bécs gesztusából azt olvashatjuk ki (hallgatólagosan engedélyezte az újratemetést), hogy ekkorra már kényelmetlenné vált az V. Ferdinánd által hivatalába beiktatott miniszterelnök kivégzése. Ezt támasztja alá Erzsébet királynő egyik levelének részlete, melyet Horváth Mihályhoz írt: „Higgye el, hogyha hatalmunkban állna, férjem és én volnánk az elsők, akik Batthyány Lajost és az aradi vértanúkat ismét életre keltenők.” (Vö. Halász)

Állami rehabilitációról azonban nem lehetett szó, hiszen a miniszterelnököt felségárulás vádjával ítélték el, s ha Ferenc József császár engedélyezi a hivatalos rehabilitációt, ezzel azt ismeri el, hogy a vád Batthyány ellen valóban alaptalan volt, s ezáltal Ferenc József büszkesége csorbát szenvedett volna.

A magyar kormány élén ekkor gróf Andrássy Gyula állt, akit korábban távollétében szintén halálra ítélték, ezért elvárható lett volna, hogy elődjének valamilyen módon megadja a végtisztséget. Azonban ne felejtjük el, hogy csupán három évvel vagyunk a kiegyezés után, és egy olyan politikusnak a rehabilitációjáról van szó, akit huszonegy évvel azelőtt ugyanaz a hatalom ítélt halálra, s ugyanannak a császárnak a beleegyezésével végeztetett ki, amelyik 1870-ben még hatalmon volt. Friss még '48 emléke, a dualista államforma is fiatal, s valószínű, hogy kudarcba fulladt volna ekkor még az állami végtisztség megadásának igényével előállni. Ilyen körülmények között a kormány az újratemetés megrendezését nem vállalhatta fel. Nem volt más megoldás, mint hogy Pest város vállalja magára az exhumálás procedúráját és a temetés megrendezését. Az újonnan hozott egészségügyi szabályrendelet, miszerint „többé a templomok sírboltjaiba közegészségügyi szempontból nem szabad temetkezni”, szolgáltatta az alkalmat az újratemetés megszervezéséhez. Az ürügy azért átlátszó, mert a rendeleteket visszamenőleg sohasem kell érvényesíteni, csakis a hatálybalépéstől. Valószínű Bécs is tudta, hogy ez csak kifogás, de nem avatkozott közbe, ebből is látszik, hogy nem állt szándékába megakadályozni az újratemetést, s ez gesztusértékű volt. Batthyány újratemetésekor a politikai kiegyezéshez hasonló kölcsönös kompromisszumot érzékelhetünk: Bécs engedi a rehabilitációt, ha cserébe a magyarok megpróbálják Batthyány személyét beilleszteni a dualista rendszerbe. Nagy problémát jelentett tehát az, hogy Batthyány emlékének lojálisnak kellett lennie '48 eszméjéhez, és Ausztriához egyaránt. Mivel Batthyány soha nem

támogatta a birodalomtól való elszakadást és a forradalom és szabadságharc ideje alatt gyakran tartózkodott Bécsben, majd börtönbe zárták, aktívan nem vett részt a harcokban, ezért az ő személye az udvar szemszögéből még épp az „elfogadható” kategóriába tartozott.

Természetesen Batthyány újratemetését szervező bizottmány és a kormány nagy figyelmet fordított arra, hogy Bécsset megnyugtassa: semmilyen veszélyt nem rejt magában az ünnepi kegyelet, ezért nagyon erőteljesen hangsúlyozta, hogy a gyász-ünnepséget Pest városa szervezi, s ahhoz a kormánynak semmi köze nincs. Ezt támasztja alá a Jókai lapjában, *A Honban* közölt cikk is: „Íme, ez volt indoka a gyásznaphoz. Nem tüntetés, nem izgalmi vágy szülte azt, hanem az alkalomból való kegyeletesség, mellynek minden czéltól mentes komolyságát senkinek sem juthat eszébe kétségbe vonni, miután az egészet a pestvárosi hatóság rendezte.” (Urbán, 4.) Az újságcikk továbbá azt hangsúlyozza, hogy ennek a napnak a tiszta emlékezésről kell szólnia, s az isteni végzet iránti háláról, hogy az országra jobb napok derültek. „A legőszintébb tisztelettel róhatjuk le elismerésünket ama hazafiak iránt, kik a szabadelvűség zászlóvivői voltak, s később – rossz tanácsadók miatt – annak áldozatai lettek.” (Urbán, 4.) A cikk tulajdonképpen megelőlegezi azt, hogy Batthyány eszméjét milyen formában kívánják beilleszteni a dualista ideológiába, amely kielégíti a kiegyezés eszmerendszerét, kiemelve a gróf mérsékelt szellemiségét. „Jeligéje volt: a haza önállása, de törvényes kapcsolatban Ausztriával.” (*A Hon*). Az írás azt hangsúlyozza, hogy a Batthyány ehhez az elvhez mindvégig hű maradt, s „ez vezetett el a Kossuthal való meghasonláshoz”. Ez jelentette a legerősebb érvet, hiszen Batthyány eszméjét erőteljesen elhatárolja Kossuth irányvonalától, s nagyobbak tüntette fel a köztük lévő különbséget, mint amilyen az valójában volt. Mindez a ferdítés azt a célt szolgálta, hogy az első felelős miniszterelnök személye így még közelebb kerüljön Ausztriához, és szalonképessé, elfogadhatóvá váljon az udvar számára is.

Az újratemetést elsőként Király Pál, Pest város főjegyzője szorgalmazta (Katona Csaba, 541.). A már említett közegészségügyi rendeletre hivatkozva Pest város közgyűlése 1870. január 21-én „osztatlan helyesléssel” elfogadta a javaslatot. „Nehogy a sírboltok megrendelt elzárásával a nagy halottat megillető kegyeletes emlék feledékenységre menjen, kívánatos lenne, hogy a városi hatóság néhai Batthyány Lajos holt tetemeinek a kerepesi köztemetőben leendő méltó és ünnepélyes elhelyezése iránt intézkedést tétessék.” (BFL) A szervező bizottmány már májusban megjelentette az „ünnepélyes áthelyezés programját” két nyelven (magyarul és németül). Az eredeti program 3. pontja szerint az eredeti gyászszerteretést a magyar katolikus egyház feje, az esztergomi hercegprímás celebrálta volna. Az eredeti programterv 4. pontja szerint „hatóságilag meghívandók lennének [...] a törvényhozás mindkét háza, a minisztérium.” (Király, 21–22.) A program további pontjai szerint részt vennének az ország képviselői, a felsőház tagjai, sőt a miniszterek is. A fent említett tervekből egy pont sem valósult meg, valószínű azért, mert ez Bécs nemtetszését váltotta ki, s ezért a szervezők kénytelenek voltak engedni eredeti elképzeléseiből. Ezt bizonyítja az is, hogy a kétnyelvű programfüzetben a Királyi Pál-féle bizottság már azt emeli ki, hogy kik nem vehetnek részt a szerteretáson.

Az exhumálásra már több mint egy hónappal a temetés előtt sor került, 1870. március 29-én. A holttest azonosításakor a rendezőbizottság mellett jelen volt a megboldogult fia, Batthyány Elemér gróf is. A koporsó teljesen megrongálódott, holttest erősen enyészetnek indult, azonban az épen maradt szakállról, a fekete bársonykabátáról, a fa gombokról és a golyó által átlukasztott koponyáról mégis egyértelműen

azonosítani lehetett a tetemet (Katona Csaba, 545.). A földi maradványokat ezután érckoporsóba helyezték, amelynek kulcsát az özvegynek nyújtotta át jelképesen a bizottság. Az előzetes program módosult, ami azt jelentette, hogy szigorúan meghatározták, hogy kik vehetnek részt az eseményen és kik nem. A kormány tagjai például szigorúan csak magánemberként mehettek el a búcsúztatásra. A közéleti személyiségek jelenléte mindig is sokatmondó, még akkor is, ha csak „magánemberként” vannak jelen. Jelzik azt, hogy egyetértenek vagy részt vállalnak-e az elhunyt politikai eszméivel, igazat adnak-e elveinek, s ezzel a vele szembenálló tábor, jelen esetben az osztrák vezető réteget elítélik-e a puszta részvétellel kifejezett véleménynyilvánítással.

A végtisztességet szervezők Simor János prímásérseket kérték fel a gyászszertartás celebrálására, azonban erre a felkérésre nem érkezett válasz. Lehetséges, hogy a magyar katolikus egyház bizonytalankodott azon, hogy az egyház legfőbb feje részt merjen-e vállalni a kegyeleti szertartásban, kockáztassa-e hogy esetleg „kompromittálja” magát, hiszen ekkor a katolikus egyház még jobban függött a mindenkori hatalomtól. Valószínű tehát, hogy a prímásérsek ezen szereplését Bécs nem nézte volna jó szemmel. Szinte az utolsó pillanatban érkezett a levél Esztergomból (május 27-i keltezéssel), mely szerint a prímásérseket Rómába szólította a kötelesség, így Szabó József püspök fogja őt helyettesíteni a szertartáson. Már ezen apró jelekből érzékelhetjük, hogy az állam szerepét megpróbálták minél inkább háttérbe szorítani, s helyette a családot hangsúlyozni. Végül a temetés előtt egy hónappal már senki sem beszélt arról, hogy a kormány tagjai hivatalosan vegyenek-e részt a szertartáson vagy sem. Sok jelből következtethetünk arra, hogy a hatalomnak erőteljes érdekében állott a szabadságharc nosztalgiájának tompítása a magyarok emlékezetében.

A temetés napját 1870. június 9-re tűzték ki. Már kora délután hatalmas tömeg gyűlt össze a ferenciek temploma előtt, hogy lerója kegyeletét az érckoporsóban felravatalozott nagyság előtt (Deák például be sem jutott a számára kijelölt helyre). A megjelentek számáról eltérő adatokat találunk: Urbán Aladár százezer ember részvételéről beszél (Urbán, 4.), míg Stéfán Ildikó kétszázézeres tömegről tesz említést (Stéfán, 6.). Minden esetre azt megállapíthatjuk, hogy Pest közel 250 ezer fős lakosságának java része jelen volt a kegyeleti ünnepen, sőt a vidékiek számát harmincezerre becsülik (Stéfán, 12.). A tömegre a hatóságok is felkészültek, a katonaságot azonban nem vezényelték az utcára, hogy ne ingerelje a tömeget, hanem készenlétben tartották a laktanyákban. Ebből következtethetünk arra, hogy még korántsem érezték szilárdnak és megbízhatónak az új rendszert, s tarthattak a zavargásoktól.

A gyászmenet négy óra körül indult el a Kerepesi temető felé. A nemzeti kegyelet ünnepén a kormány tagjai és az országgyűlés követői magánemberként voltak jelen. A *Pesti Napló* tudósítása (Pesti Napló, 131.) szerint – számos más politikus között (városi előljárók, a felsőház tagjai) – ott volt Andrássy Gyula miniszterelnök, Eötvös József, Horváth Boldizsár, Gorove István, Kerkápoly Károly, Szlávay József, Somssich Pál, a házelnök, Deák Ferenc, Horváth Mihály és más városi és megyei képviseltek. A politikusok mellett a tudományos élet kiválóságai is képviseltették magukat úgy, mint a Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság tagjai, az egyetemi tanárok és az egyházi személyek (Lakner, 27.). A gyászmenetben legnagyobb számban az ipartestületek, egyesületek vettek részt, de jelen voltak a jótékonyági és temetkezési egyletek, az egyetemi ifjúság, a lovas bandériumok és a honvédegyelet. Közvetlenül a gyászhintó mögött vonult Táncsics Mihály vezetésével az óbudai hájógyár munkássága hét zászló köré csoportosulva és az államvasutak alkalmazottai.

(A munkásosztály nagyszámú jelenléte Pest rohamos fejlődésére, illetve a munkás-ság Bécs ellenes, nemzeti érzelmeire utal.) A menet este hat óra tájt ért a Kerepesi temetőbe, ahol a főváros főjegyzője, Barna Zsigmond mondott rövid beszédet, majd Egressy Béni búcsúztatója következett.

A gyászszertartást Szabó József püspök celebrálta, majd egyetlen gyászbeszéd hangzott el, amit Piry Czirjék Szent Ferences rendi zárdafőnök mondott el. (A beszéd nyomtatásban is napvilágot látott: Gyászbeszéd néhai gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök ünnepélyes eltemetésére 1870. június 9-kén mondotta Piry Czirjék, sz. Ferencz rendi zárdafőnök, Bp. 1870. Vodianer F.-nél.) Fontos kiemelni, hogy nem közéleti személy, nem politikus és nem közeli barát töltötte be a szónok szerepét, hanem egy egyszerű szerzetes, aki nem állt közeli kapcsolatban az elhunyttal, nem vett részt aktívan a szabadságharcban és politikai szerepet sem töltött be. A beszéd nem volt terjedelmes. A rendezők fő célja az volt, hogy lecsökkentsék a lehetőségét annak, hogy a szónoklatok lázításra vagy zavarkeltésre alkalmasak lehessenek.

Az atya megfontolt hangvétellű beszédében először arra adott magyarázatot, hogy azért nem adhatták meg Batthyány Lajosnak húsz évvel azelőtt a végtisztességet, mert „az akkori katonai hatalom” nem engedélyezte, majd elbeszélte a tetem elrejtésének történetét. Piry Czirjék beszédében a „katonai hatalom” arra utal, hogy a kivégzést bűnét Haynau felelősségére kívánta hárántani a bécsi udvar. Piry Czirjék tisztában volt szónoklata felelősségével, ezért nagyon diplomatikusan olyan beszédet mondott, amelyben az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlegetését igyekezett elkerülni, s csak óvatos utalásokat tett „a múlt szomorú eseményeire”, például így: „nem szaggatom fel a már begyógyult sebeket”. (Gyászbeszéd, 4.) Továbbá megfigyelhetjük, hogy a beszéd miként igyekszik beilleszteni Batthyány személyét és politikai irányvonalát a kiegyezés utáni dualista monarchia szellemébe: „Ha ki ama sírboltot meglátogatja, mondani fogjuk neki: Íme a hely, hova 20 év előtt tették az elvázott gróf Batthyány Lajost. Emlékeztetni fog: a király, a haza, s az alkotmány szerzetetere”. A Piry Czirjék által felállított rangsor egyértelműen mutatja, hogy hogyan próbálták torzítani Batthyány alakját. Az újratemetések során természetesen mindig az éppen hatalmon lévők igyekeznek előnyös színben feltüntetni. Ez esetben ez nagyon nehéz feladatnak bizonyult, mert az ott megjelenteket Batthyány alakja elsősorban a vesztes szabadságharcra, a véres megtorlásra, és az első felelős miniszterelnök mártírhalálára emlékeztette. Ezzel szemben a beszédben egyszer sem szerepel a kivégzés szó, holott napjainkban ez az első dolog, amely Batthyányi névéhez köthető. Ennek alapján is jól érzékelhető, hogy a hosszú évek során miként módosult a politikus történelmi szerepének megítélése. Piry Czirjék nem részletezi Batthyány cselekedeteit és érdemeit, nem emeli ki, hogy Batthyány „premier” miniszterként megszervezte a miniszterelnöki irodát, a közrend biztosítását és nem utolsó sorban az áprilisi törvények, köztük pedig a jobbágyfelszabadítás kivitelezésében is nagy szerepet játszott. A gyászbeszéd eközben azt igyekszik bizonygatni, hogy Batthyány „híve volt a fejedelemnek, lángolva szerette hazáját, melynek alkotmányáért kész volt elleneitől a halált elfogadni, s az „alkotmányért halt meg”. E gondolatmenetet folytatva arra engedett következtetni, hogy mindaz, amiért Batthyány küzdött, mára már megvalósult, tehát nem volt hiábavaló a mártírsága. „Ő áldozat vala, s ez áldozat meghozá, s hiszen még teljesebben meghozandja a békés kifejlés gyümölcsseit, csak az egyenlenség pártos szelleme, vagy a minden közjót lerombolni kész önérdék ármánya meg ne gyilkolja a tevékenységnek induló nemzeti

életet.” Ezzel a gondolattal a kiegyezést egyértelműen úgy állítja be, mint a mártír miniszterelnök legfőbb célkitűzését, s ezzel Batthyányi elveit összemosza a kiegyezéssel. A temetés egésze a helyreállított alkotmányosság ünnepévé vált, a jelen dícsérete, amely Batthyány alkotmányos érdemeit ismeri el. A Pesti Hírlap az eseményről másnap így számol be: „Egyszerűen a nemzet kegyeletének kifejezése volt ez; s ha politikai színt is keresnek benne, úgy megdicsőítése ez a jelennek is, mely biztosítván nekünk a belbékét, köröskörül a fény s a dics sugáriban mutatja fel ama küzdelmek eredményét, melyek oly nagy és nemes szellemek ambícióját képezték, minő Batthyány volt Pesti Napló, 131.).

Végül a zárdafőnök így szólt az egybegyűltekhez: „Nemzetem, testvéreim! Legyetek egyek; egyek a haza, a koronázott király, s a törvény szeretetében, egyek a haladás művelésében, egyek a magán s a közjó magasra vitele munkájában.” Ebből is kitetszik, hogy mennyire átgondolt beszédről van szó, amely nem gyújt indulatokat, hanem a nemzeti egységet sugalmazza és a király tiszteletére buzdít, és semmi olyan gondolatra nem céloz, ami a fennálló rendszert valamilyen módon sértené. Nem bosszúért kiált, hanem „a béke és a szabad alkotmány áldásaiért” (Katona Tamás, 16–18.)

Az újratemetett halott sorsa azonban nem ezt a megbékélést sugallja az utókor számára: hiszen az éppen Béccsel való megbékélést szorgalmazó Batthyányt az udvar ítélte halálra és végeztette ki. A gyászbeszéd tehát nincs összhangban a történelmi valósággal.

Beszédének második részében a zárdafőnök az özvegyhez fordult, aki a „nemzet özvegyét” testesítette meg a közvélemény számára. A beszéd eme része is került a kivégzésre tett utalást.

A temetés szimbolikusan a helyreállt alkotmányt jelképezte, de a gyászszertartás hangulata az egész ambivalens dualista rendszert eleveníti fel, amelynek parlamentjében jelen vannak a kiegyezést elutasító és kiegyezést megalkotó pártok, amely országban a falusi tisztaszobák falán jól megfér a feszület mellett a „Ferenc Jósikává” szelídült uralkodó és „Kossuth apánk” képe. Batthyány jelképesen – a méltó temetéssel – megkapta az elismerést, azonban annak érdekében, hogy Ausztria érdekei ne sérüljenek, nem kapta meg hivatalosan az erkölcsi elismerést. Ez a mártír további sorsára is hatással volt: kellemetlenné vált mind az uralkodó, mind a függetlenségiak számára egyaránt. Talán emiatt van az – amit Urbán Aladár tanulmányában kifejt –, hogy az utókor Batthyány személyében elsősorban a mártír miniszterelnököt tiszteli, s nem az első alkotmányos magyar miniszterelnököt. Batthyány személyét soha nem övezte kultusz, s személye soha nem kapott Deákhoz vagy Kossuthhoz hasonló tiszteletet. Sokkal kevesebb közteret neveztek róla el róla, és szobra sincs a fővárosban, egyedüli emléke az Örökmécses, amely csak 1926-ban valósulhatott meg. Nyíregyházán sem neveztek róla el közterületet vagy közintézményt.

Megítélésének Janus-arcúságát jól jelképezi *Tóth Kálmán* sírverse, amely mauzóleumának 1874-es felavatása alkalmából készült vers, illetve a sírkamrájában található sírfelirat. Az előbbi utal arra, hogy Batthyányi igazi erkölcsi lény volt, aki, bár megmenekülhetett volna a kivégzéstől, politikai elvei és saját lelkiismeretének tisztasága életénél is fontosabb volt számára.

„Nagy küzdés volt egész élete,
Sokak által félreértve,
Oh de oly szent volt halála,
Életét megmagyarázta.”

„A nemzet koszorút tesz,
Vértanú! drága porodra;
Két csepp függ levelén:
Hószínű ez, – piros – az”

Összegzés

Batthyány újratemetését vizsgálva világos, hogy a temetési szertartás minden részlete (a gyászbeszéd, a gyászmenet koreográfiája, az állam szerepvállalása, a hatalom képviselőinek megjelenése, a koszorúk küldése, a szertartás helyszínének kijelölése) jól jellemzi a dualizmus korának tágabb politikai kontextusát. Bár Batthyány személyiségét rehabilitálták, azonban szellemiségét mégsem sikerült teljes mértékben beilleszteni az új államhatalom rendjébe. Batthyány nem kapta meg az erkölcsi elismerést, s ez hatással volt további történelmi megítélésére. Összetett személyiségével Bécs továbbra sem tudott mit kezdeni: sem elítélni, sem elfogadni nem tudta, ezért szelleme az újratemetést követően is kellemetlen és kerülendő maradt Ausztria számára. Batthyány újratemetése azonban messze nem rejtett annyi veszélyt, mint például Kossuth kegyelete, hiszen Batthyány nem élte meg a kiegyezést. Nem aktív politikai szereplőként, hanem történelmi személyként értékelték már, ezért újratemetése nem befolyásolhatta olyan jelentős mértékben a rendszer politikai összefüggéseit. A nemzettudat szempontjából azonban, a politikai hatalom akaratára ellenére is, felértékelődött Batthyányi mártíriumának szerepe. A nemzeti kegyeletet vizsgálva egyértelművé vált, hogy az adott kor fennálló hatalma mindig megpróbálja kisajátítani vagy kirekeszteni a nemzet mértékadó személyiségeit saját érdekének megfelelően.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Hon, 1870. június 9.
Borus Judit, *Kossuth a főváros halottja* = Budapesti Negyed, 1994, 1. szám.
Budapest Főváros Levéltára (=BFL) IV. 1302. Pest város tanácsának közgyűlési jegyzőkönyvei (=IV.1302) 1870/2743.64.
Chastel, André: *A barokk és a halál = Fabulák, formák, figurák*, Ford. Görög Livia, Gondolat, Budapest, 1984.
Csengery Antal, *Deák Ferencz emlékére*, Budapest, 1877, Franklin Társulat.
E. Csorba Csilla, *A mauzóleum. Egy rövid életű kultusz* = História, 1984/6.
Güntner Péter: *Soproni temetkezések a századfordulón – Státus és vagyon összefüggései a hagyatékok tükrében* = Fons, 1999, 6. évf., 1–2. szám
Gyarmati György, *Március hatalma a hatalom márciusa*, Paginarum, Budapest, 1998.
Gyászbeszéd néhai gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök ünnepélyes eltemetésére 1870. június 9-kén mondotta Piry Czirjék, sz. Ferencz rendi zárdafőnök, Bp. 1870. Vodianer F.-nél
Halász Imre, *Egy letűnt nemzedék, Gróf Batthyány Lajos*, Nyugat, 1910, 18. szám.
Katona Tamás, *Batthyányi és az aradi vértanúk temetése* = História, 1989, 11. évf., 3. szám.
Katona Csaba, *Gróf Batthyány Lajos 1870. évi újratemetésének háttere* = Kisebbségkutatás, 16:3
Király Pál tervezete Batthyány Lajos holttestének áthelyezéséről H. n. , d. n. (Pest, 1870 eleje). BFL IV.1303 XI.. 56/1870. 21-22.
Lakner Judit, *Halál a századfordulón*, História és MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993.
Pesti Napló, 1870. június 10.
Stéfan Ildikó: *Gróf Batthyány Lajos halála és temetési* = Sic itur ad astra , 1993, 2–4. szám.

Székely Imre: Templomunk bemutatása,
<http://pestiferences.ofm.hu/templom/bemutat.html>

Tverdota György: *Újratemetések*, A 2006. november 2-3-án *Kultusz, emlékezet, múzeum* címmel a debreceni Déri Múzeumban tartott tanácskozás szerkesztett szövegei = *Alföld*, 2006/dec., on-line kiadás: <http://www.alfoldfolyoirat.hu/?q=node/34>

Urbán Aladár, *Gróf Baththyány Lajos emlékezete* = *Actas*, 2000., XV. évf., 1–2. szám

In memoriam Magyar József

1953–2008

– Maradj csöndben, Funk elvtárs már beszél –, csitította egy helyi nagyság, úgyszintén elvtárs Magyar Jóska egy nyíregyházi összejövetelel abban az időben, amikor a magyar ember így beszélt: „Addig jó nekünk, amíg a Jánosunk él.” Ebben az „addig jó nekünk” időben fel-felkeredtek a fővárosi pártközponti főelvtársak, s a provinciákban élőknak elmondták a tutit. Hogy merre meddig, s azt is: hogyan. Képesek voltak arra is, hogy igazi és álírónak központi irányt mutassanak.

– Ki az a Funk elvtárs, és milyen verseket írt? –, érdeklődött kájanul és hangosan a fejnagyobbításra kissé késve érkező költő. Központi Funk elvtárs talán elvörösödött. Fegyelmezett pártbürokrataként azonban folytatta mondókáját a szocialista hazafiságról, a proletár internacionalizmusról, valamint a szomszéd népek érzékenységről. A kicsivé tett Magyarország íróinak a kádári-aczéli gondolkodás szerint ugyanis ezekre a mozzanatokra kellett különösképpen tekintettel lenniük. Esterházy Péter azon elrejtett negyed-mondatára, hogy elvégre mi is szomszédnép lennénk, nem volt tanácsos gondolni. Magyar Jóska, aki apai ágról a Csehszlovákiához csatolt Tornaújfalu sarjának is mondhatta magát, sok társával együtt, kilógva a sorból, gondolt az „érzékenységi faktorra”, a határainkon túl élő magyarokra.

Jóska, aki a költői keresztségben az eredeti Kovács családnév helyett Ratkó Józseftől kapta a Magyar nevet, bármilyen hihetetlenül hangzik is, lubickolt ezekben a helyzetekben. Alkatából eredően szívesen pöckölte orra a kis- és nagykirályokat. Rendszerváltoztatás előtt és után egyaránt. Úgy érezhette, országosan, de szűkebb hazájában is volt értő közege a hatalommal való költői perlekedésnek. Ebben társakat is érezhetett maga mellett: az abszolút tekintélyt, Ratkó Józsefet, a megyébe az 1980-as évek közepén addig sose volt pezsgést hozó nyíregyházi rádiós irodalmi folyóiratot, a *Hangsúlyt*, s annak szerzői körét. Érezhette a politikai rendszerváltoztatás felé haladó idő hangulatát. Otthonos volt ebben a – mint később kiderült –, olykor megalapozatlan reményeket sugalló optimista korhangulatban.

Aztán bekövetkezett az a fordulat, amelyre oly sokan vártunk: megszűnt a rendszert fenntartó szovjet katonai megszállás, s Magyarországon több évtized után szabad választásokat lehetett tartani. A demokratikus fordulatnak azonban ára volt. Az előző rendszer által az országra örökített gazdasági és erkölcsi csőd súlyos problémákat hozott elő. Ha valaminek, akkor a pártkasszák zenéjének volt ellensége Magyar Jóska. Pedig életének utolsó majd két évtizedét ebben a visszataszító légkörben kellett leélnie. Számos barátja között magam is sajnálom, hogy fájdalmait nem versben, vagy esszéikben írta le. Többször kerestem telefonon. Ilyenkor emelt hangon perlekedtünk. Érthetőbben: kiabáltunk. Ő mindig az egyetemes magyar világ, s különösképp a magyar vidék évszázados nyomorúságát sorolta elő nekem, a fővárosba költözöttnek. Mondatai felzaklattak. Az a vágy, hogy aki tud, segítsen a vidéki Magyarországon. Ráfoghatják azt, hogy demagóg volt, hiszen egyszerű igazságokból kiindulva egyszerű megoldásokat kívánt. Ha lenne ilyen vád, az nemtelen lenne. Azokat igazolná, akik zavaros ész- és szójárásukkal akarják összekuszálni az életünket. Akik elvetik a Radnóti Miklós-i „kétszerkettő józanságát”.

Magyar Jóska úgy távozott a földi létből, hogy nem láthatta szülőföldjének fölemelkedését. A más dimenzióba került halhatatlan lélek azonban már tud mindent. Múltat s talán a közeli és távoli jövőt. Ezt a tudását nem ismerhetjük, ám reménykedjünk, hogy amit gyarapodásban országának és szűkebb pátriájának elképzelt, egyszer valóra válik.

Tóth István,

a Pro Minoritate című folyóirat
alapító főszerkesztője

„... a *Ratkó-breviárium* (1993) összeállításával és megszerkesztésével országos mércével is kiemelkedőt cselekvő nyírbátori Magyar József igen fiatalon, mindössze húszévesen már a *Kelet felől* (1974) szerzőgárdájának tagja volt, majd számos helyi és országos kiadású antológiában szerepelt. A Ratkó József eszmei és poétikai örökségét a megyében leginkább folytató költő 1984-ben jutott első önálló kötetéhez (*Keleti limes*), amit a *Lehet híd* (1990), majd a *Memoriále* (1993) követték.”

(Jánosi Zoltán: *Nyírfatűz*)